

Kortversion

Att främja läsning för unga

Vad säger forskning om läsfrämjande
för och med unga i områden med
socioekonomiska utmaningar?

Författare

Pamela Schultz Nybacka, docent vid Södertörns högskola

Nikolina Nordin, doktorand vid Södertörns högskola

En förkortad version

Det här är en förkortad version av kunskapsöversikten *Att främja läsning för unga. Vad säger forskning om läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar?* (Schultz Nybacka och Nordin 2024).

Syftet med hela kunskapsöversikten är att utifrån svensk och internationell forskning skapa en översikt över läsfrämjandets förutsättningar och former bland unga och unga vuxna, i områden med socioekonomiska utmaningar. I den här begränsade versionen presenterar vi kortfattat och komprimerat de centrala resultaten från kunskapsöversikten.

Områden med socioekonomiska utmaningar

Var sjunde person i Sverige bor i ett område med socioekonomiska utmaningar. Det motsvarar 1,4 miljoner personer eller 13 procent av befolkningen (Boverket 2021). Områden med socioekonomiska utmaningar uppstår till följd av utbredd och ihållande segregation. Utvecklingen till ett segregerat samhälle omfattar många dimensioner, men bottenar i två faktorer. Den ena faktorn är ett ökande inkomstgap mellan hög- och låginkomsttagare. Den andra faktorn är en alltmer etniskt och språkligt heterogen befolkning som koncentreras i mer eller mindre homogena områden.

I kunskapsöversikten används uttrycket *områden med socioekonomiska utmaningar* med betoning på områden. Motiveringen är att problemen handlar mer om omgivningen än om individen, och mer om begränsade ekonomiska resurser än om begränsad förmåga. Sammantaget betonar uttrycket "Områden med socioekonomiska utmaningar" betydelsen av människors omständigheter – och att de är möjliga för samhällsaktörer att förändra.

Just den låga socioekonomiska levnadsstandarden har långtgående effekter på ungas livskvalitet och hälsa och utgör reella socioekonomiska utmaningar som invånare brottas med i dessa områden.

Språkförmåga och språklig status

En viktig faktor för såväl identitet som läsning handlar om språklig förmåga. Kraven på ungas språkliga kompetens, kommunikation och läsförmåga har ökat i takt med att kunskapssamhället och digitaliseringen har vuxit fram (Hwuang med flera 2018). Socioekonomiska villkor avgör olika vägar för språkförmågans många dimensioner.

En fyraåring som växer upp i fattigdom har hört 30 miljoner färre ord än sina bättre bemedlade kamrater (Hart och Risley 1995 i Pace med flera 2017). Barn och unga i låginkomstfamiljer har enligt en samlad internationell forskning, lägre språkförmåga än andra barn.

Språkförmåga präglar ungas självbild. Unga som är flerspråkiga med ett annat modersmål än majoritetsspråket, har än idag ofta negativa, språkliga erfarenheter. Dels beror det på att de inte kan använda sitt modersmål i viktiga vardagskontakter, dels på att deras andra- och tredjespråk möter kritik från omgivningen (Hwuang med flera 2018 s. 92f).

Unga som är flerspråkiga är i särskilt behov av en sociokulturellt stödjande miljö, med undervisning i sitt modersmål, språkligt anpassad ämnesundervisning och undervisning i svenska som andraspråk (Axelsson 2004 i Wedin 2018). De får dock sällan jämförbar undervisning i läsning och skrivning i sitt modersmål eller förstaspråk (Wedin 2018). Högläsning är ett mycket gott stöd till flerspråkiga unga. Det är viktigt att litteraturen upplevs som autentisk, det vill säga att den inte är konstruerad för en undervisningssituation.

Forskning om kulturens sociala och samhälleliga inverkan ger stöd till goda resultat för invånarnas välbefinnande. Sammantaget visar olika modeller på värdet av ett långsiktigt arbete när det gäller lokalsamhällen och att involvera invånarna där.

Att läsa

Vetenskapliga studier över tid indikerar att social klass är en av de viktigaste förklaringarna till ungas akademiska prestationer och sociala mobilitet. Forskarna fastslår att det är svårt att röra sig från en klass till en annan (Levy med flera 2014 s. 2). Över tid får läsning, och särskilt fri läsning på fritiden, goda effekter för individen såväl personligt, intellektuellt, socialt som hälsomässigt. Läsning ger även långvariga effekter på kultur, ekonomi och samhälle (The Reading Agency 2016).

Ungas läskultur

Utifrån ett sociokulturellt perspektiv formas människors läsning av samhällets normer och värderingar. Ungdomars läsning har egna förutsättningar och villkor, men kan också skifta beroende på sociokulturell bakgrund och etnicitet. Ungas särskilda ställning i samhället avgör alltså även deras inställning till litteratur och läsning. När vuxna närmar sig frågan om ungas läsning finns det risk för ett så kallat *etnocentriskt felslut*, det vill säga att bibliotekarier, lärare, litteraturkritiker och andra med större makt än unga, utgår från sina egna normer och värderingar, i stället för att förstå ungas läsning utifrån deras egna villkor (Svensson 1989). Unga har också ett stort behov av att särskilja sig från vuxna och utgår ofta från föreställningar om "vi och de/om" (Sandin 2021).

Det är idag välkänt att unga människor med begränsade socioekonomiska resurser läser mindre än andra grupper (Clark och Akerman 2006), och att de uppvisar svag motivation för att läsa på fritiden (McMullan och Sutherland 2020). Studier av unga med begränsade socioekonomiska resurser tyder på att de behöver få förklaringar på varför det är viktigt att läsa (Hughes-Hassell och Rodge 2007; Clark och Douglas 2011).

Den samlade forskningen ger starkt stöd för att motivation är avgörande för att ägna sig åt läsning. Det handlar alltså inte bara om kognitiv läsförmåga, utan om själva drivkraften att läsa. Det är en vanlig, men även omdiskuterad vetenskaplig uppfattning att drivkrafterna utgör förutsättningarna för att skrida till handling.

Att främja läsning för unga

Psykologer och pedagoger delar vanligen in motivation i två olika drivkrafter: inre och yttre motivation.

Inre läsmotivation

Med inre läsmotivation menas den inneboende drivkraften att läsa, till exempel för att uppnå personliga målsättningar eller tillfredsställelse, vanligen för lust eller nöjes skull (*pleasure*) (Conradi med flera 2014 s. 154). Inre läsmotivation innebär också att läsningen blir njutbar i sig självt – den alstrar drivkraften och energin att läsa vidare. Inre läsmotivation kan enkelt uttryckas i termer av läslust.

Yttre läsmotivation

Yttre läsmotivation är att motiveras av externa faktorer som att undvika bestraffning, eller på mer konstruktiva sätt erhålla erkännande eller belöning. Vanliga former av yttre läsmotivation är allihanda lästävlingar, läsutmaningar och erbjudanden.

Interaktiv läsmotivation

Det finns ytterligare en grundform av motivation som organisationsforskarna Alvesson och Kärreman (2019) kallar interaktiv motivation. Interaktiv motivation sker i samspel mellan en själv och andra, och formar en gemensam kultur. Genom att läsa litteratur tillsammans i bokcirklar, Shared Reading och andra läsfrämjande metoder, kan det bli lustfullt att läsa (Schultz Nybacka 2022).

I Cai Svenssons forskning om barns och ungas läsning (1989) lyfter han fram den sociala motivationen: "vara tillsammans med andra människor, vinna deras gillande, ha roligt tillsammans med dem, tävla med dem, stärka självkänslan och den egna identiteten i samvaron med dem och genom dem" (s. 41). Unga läsare förväntas typiskt sett vara ännu mer socialt motiverade än andra.

Ungas bristande läsmotivation

När det gäller att förklara varför olika grupper och individer inte väljer att läsa, har teorierna kring inre läsmotivation som ett ideal, vissa begränsningar.

Inom gruppen unga i områden med socioekonomiska utmaningar, finns en lägre andel personer som drivs av inre motivation att läsa. Argumenten för läsningens effekter för ökad självinsikt, kreativitet och fantasi, utgår vanligen från dem som redan är aktiva läsare. Men unga som inte ännu ser sig som läsare behöver mer stöd för att förstå vilken konkret och praktisk betydelse som läsningen kan ge dem över tid.

Framtida möjligheter till läsfrämjande metoder för gruppen unga och unga vuxna i områden med socioekonomiska utmaningar, behöver i högre utsträckning än tidigare ta till vara på ungas yttre motivation. Det behövs en tydlig målbild, konkreta krav, attraktiva belöningar och ett större erkännande för deras arbete och framgångar.

Därutöver kan framtida metoder utveckla en interaktiv motivation bland unga, genom att skapa sociala aktiviteter kring läsning och litteratur.

Andra lämpliga metoder med goda resultat, kan vara läsande förebilder som unga kan identifiera sig med.

Litteraturen för unga kan i sig lyfta fram viktiga förebilder att identifiera sig med. Det är därför angeläget att unga och unga vuxna i områden med socioekonomiska utmaningar, skildras och representeras i ungdomslitteraturens olika genrer. Men då inte enbart i form av negativa erfarenheter eller i destruktiva miljöer, utan även i vardagliga glädjeämnen och hoppfulla skildringar som upplevs vara autentiska.

Metoder kan även användas för att bättre svara mot ungas olika informationsbehov. Genom att tillgodose ungas olika informationsbehov med olika sorters läsning (facklitteratur, digitala källor etcetera), kan man på längre sikt bygga läsintresse, förbättra läsattityder och skapa förutsättningar för ökad inre läsmotivation.

Folkbibliotekens roll

Enligt paragraf fem i Bibliotekslagen (2013:801) är personer som talar ett nationellt minoritetsspråk eller har ett annat modersmål än svenska, en prioriterad målgrupp för biblioteken. Enligt åttonde paragrafen ska folkbiblioteken "ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar". Flerspråkiga unga utgör därmed en grupp för dubbla prioriteringar från biblioteken.

Ett samhälle är uppbyggt av en social infrastruktur där biblioteken ingår. För ungdomar och unga vuxna erbjuder folkbiblioteken ett stöd i utvecklingen mot självständighet och oberoende. De unga får egna bibliotekskort och tillgång till ett gratis utbud av litteratur, tidskrifter, medier och tjänster som de fritt kan disponera. De lär sig ta ansvar för böcker och annat som tillhör en gemensam allmännytta (Klinenberg 2018). De får tillgång till teknik för att sköta sina studier och sociala kontakter, och de får underhållning (Dalmer med flera 2022).

Bibliotekens arbete med ungas delaktighet är enligt Young Adult Library Services Association, YALSA, framför allt biblioteksdriven. Det vill säga, personal på bibliotek söker återkoppling från tonåringar som vill uttrycka sina åsikter kring bokbeståndet och biblioteksrummet. Deltagandet sker i formella grupper av unga med förutbestämda aktiviteter som utgår från bibliotekets aktuella tjänster.

Framtidens bibliotek behöver, enligt YALSA, i stället möta upp ungas delaktighet genom vad man kallar participatorisk design och aktionsforskning. Deltagandet ska inte begränsas till formella grupper, utan även involvera informella träffar, såväl digitala som fysiska, och riktas till både individer och till grupper. Alla ungas behov uppmuntras i att delta i utvecklingen, genomförandet och utvärderingen av bibliotekets tjänster och program (Braun med flera 2014 s. 16).

En förutsättning för att unga och unga vuxna med begränsade socioekonomiska resurser, ska tillägna sig läsförmåga och utveckla sin läsning över tid, är emellertid att se bortom den tryckta boken. En gemensam faktor i forskningen är att läsmotivationen och läsmaterialen skiljer sig åt bland unga som inte självmant ägnar sig åt läsning. Målgruppen behöver läsmaterial i olika slags medier och format. Ett vidgat textbegrepp, det vill säga en utvidgad betydelse av vad som kan räknas som text att läsa, innebär samtidigt att omtolka ungas litteraciteter i fråga om läs- och informationspraktiker. Överhuvudtaget kan flerspråkighet behöva lyftas fram – inte som en begränsning hos unga och unga vuxna, utan som en resurs.

Att öppna upp för ungas perspektiv

Baserat på insikterna om läsvanorna bland unga i områden med socioekonomiska utmaningar, presenterar Hughes-Hassel och Rodge (2007) ett antal punkter för att bibliotek, skolor med flera, ska kunna stödja ungas läsning. Här följer ett urval som är relevant för folkbiblioteken och bibliotekspersonalen.

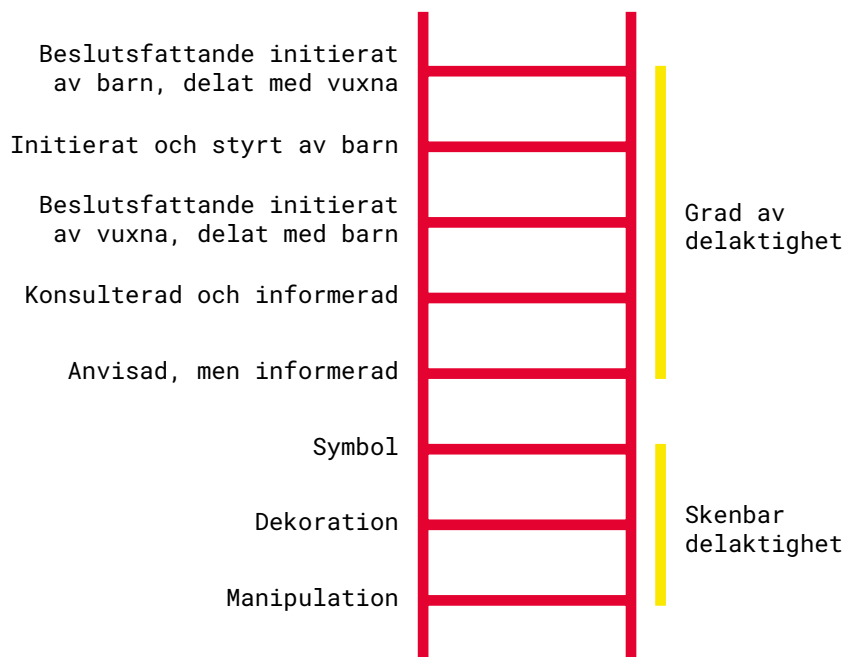
- Tala med de unga! Ta reda på deras läsintressen och var öppen för nya ämnen och teman, med mera.

Att främja läsning för unga

- Var passionerad i kärleken till läsning. Visa upp vad du läser just nu och berätta om dina läspraktiker och val av litteratur i olika situationer.
- Uppmuntra sommar- och lovläsning. Öka tillgången till böcker och annat läsmaterial i områden med socioekonomiska utmaningar. Låt biblioteken vara öppna – sammanställ läspaket och be mecenater om stöd till bokgåvor. Bilda bokklubbar med ungdomar, och skapa program där unga får interagera med författarna som kan berätta om sina liv och introducera de unga i skrivprocessen.
- Förse unga med läsmaterial som de föredrar. Visuella genrer är populära bland unga – serier, manga, serieromaner. Det kan vara tidskrifter, särskilt sådana som riktar sig till målgrupper med olika etniska bakgrunder. (Författarna nämner bland andra *Black Beat*, *Teen en Español*, *Urban Latino*, *XXL* i en amerikansk kontext).
- Respektera ungas kultur och kulturarv. Låt beståndet av litteratur spegla ungas livsvärld – satsa på samtida böcker som utspelar sig i en mång- eller interkulturell kontext. Sådana berättelser kan utmana stereotypa förväntningar kring personer som lever i områden med socioekonomiska utmaningar. Satsa på läsmaterial på de ungas förstaspråk – det kan dels nå de unga, dels öppna för samtal kring läsningen med föräldrar som kanske inte ännu talar något annat språk.

Modellen *Harts delaktighetssteg för ungas inflytande*, togs fram av Roger Hart 1997. Den kan användas dels som grund för att kommunicera kring ungas delaktighet och initiativ, dels som ett verktyg för utvärdering. Ett flertal kommuner använder modellen i arbetet med barnrättsfrågor. En fördel är att den också tar upp ungas egen initiativkraft. Modellen omfattar åtta steg av vilka de fem högsta betecknar delaktighet i ökande grad. De tre lägsta stegen betecknar skenbar delaktighet.

Harts delaktighetsstege för ungas inflytande.

Källa: Sveriges Kommuner och Regioner, 2023.

Harts modell omfattar emellertid inget om hur unga rekryteras till delaktighet och inflytande.

Modellerna för ungas deltagande, som till exempel delaktighetsstegen, kan användas för att särskilja genuint deltagande från skenbar delaktighet. Vad som utgör den högsta formen av delaktighet – självständighet eller partnerskap med vuxna – kan med fördel bestämmas i dialog med de unga, och anpassas efter situationen.

Mer kunskap behövs

För framtida forskning om situationen för unga i områden med socioekonomiska utmaningar behövs:

- mer kunskap om ett så kallat socio-spatialt perspektiv på litteracitet (Mills 2016).
- mer fokus på geografiska faktorer.
- fler studier kring hur unga i områden med socioekonomiska utmaningar själva ger uttryck för sina läsvanor, sin läsmotivation och sina begränsningar.
- högre systematik och mer kritisk granskning gällande mångfald och representation i den svenska statistiken och i analysen av barn- och ungdomslitteraturen.

Läsning är beroende av ett slags infrastruktur och ett litterärt system. Tillgång till litteratur bygger på samverkande insatser mellan civilsamhälle, näringsliv, stat och kommuner (Nordlund och Svedjedal 2020).

Att främja läsning för unga

Genom att vända perspektivet på unga och unga vuxna i områden med socioekonomiska utmaningar – från ett passivt bristperspektiv till ett aktivt deltagandeperspektiv – kan läsningen ge unga ökad självkänsla. Läsningen kan ge ökad motivation till att lära och till att utvecklas, samt fördjupad språkförmåga och kommunikation med andra.

Referenser i denna kortversion

Alvesson, M. och Kärreman, D. (2019). Motivation i organisationer – personalkoncept och drivkrafter. *Organisationer, ledning och processer*. (red. Mats Alvesson och Stefan Sveningsson) Tredje uppl. Lund: Studentlitteratur, s. 297–320.

Bibliotekslag 2013:801

Boverket (2021). *Segregationsbarometern*. <https://segregationsbarometern.boverket.se/analys/segregationen-i-sverige-har-okat/> [2024-01-07]

Braun, L. W., Hartman, M. L., Hughes-Hassell, S. Kumasi, K. (2014). *The Future of Library Services for and with Teens: A Call to Action*. Young Adult Library Services Association, Institute of Museum and Library Services.

Clark, C. och Akerman, R. (2006). *Social inclusion and reading – an exploration*. London: National Literacy Trust.

Conradi, K., Gee Jang, B., McKenna, M. C. (2014). Motivation Terminology in Reading Research: A Conceptual Review, *Educational Psychology Review*. 26: 127–164.

Dalmer, N., P. McKenzie, P. Rothbauer, E. Martin-Yeboah, och K. Oswald. (2022). "Palaces for the People": Mapping Public Libraries' Capacity for Social Connection and Inclusion. Social Sciences and Humanities Research Council (SSHRC).

Hughes-Hassell, S. och Rodge, P. (2007). The Leisure Reading Habits of Urban Adolescents. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*, 51(1). s. 22–33.

Hwang, P., Frisé, A. & Nilsson, B. (2018). *Ungdomar och unga vuxna: utveckling och livsvillkor*. Stockholm: Natur & Kultur.

Klinenberg, E. (2018). *Palaces for the people: how social infrastructure can help fight inequality, polarization, and the decline of civic life*. New York: Crown Publishing Group.

Levy, R., Little, S., Clough, P., Nutbrown, C., Bishop, J., Lamb, T., Yamada-Rice, D. (2014). Attitudes to Reading and Writing and their Links with Social Mobility 1914–2014. An Evidence Review Commissioned by Booktrust. School of Education, The University of Sheffield.

McMullan, T. och Sutherland, J. (2020). Developing Motivated Adolescent Readers and Enhancing Student Voice, Using Action Research in Disadvantaged Contexts. *London Review of Education* 18 (3). s. 495–510.

Mills, K.A. (2016). *Literacy Theories for the Digital Age. Social, Critical, Multimodal, Spatial, Material and Sensory Lenses*. New Perspectives on Language and Education, nr. 45, Bristol, Buffalo & Toronto: Multilingual Matters.

Nordlund, A. och Svedjedal, J. (2020). *Läsandets årsringar: rapport och reflektioner om läsningens aktuella tillstånd i Sverige*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen.

Pace, A., Luo, R., Hirsh-Pasek, K., Michnick Golinkoff, R. (2017). Identifying Pathways Between Socioeconomic Status and Language Development. *Annu. Rev. Linguist.* nr. 3, s. 285–308.

Att främja läsning för unga

- Sandin, A.S. (2021). *Var(a) snäll och gilla: medforskning med unga om identitet och sociala medier*. Diss. Borås: Högskolan i Borås, 2021. Borås.
- Schultz Nybacka, P. (2022). *Arbete och fritid pågår. Om gårdagens och morgondagens arbetsplatsbibliotek*. Uppsala: Region Uppsala
- Schultz Nybacka, P. och Nordin, N. (2024) *Att främja läsning för unga. Vad säger forskningen om läsfrämjande för och med unga i områden med socioekonomiska utmaningar? Kulturrådets läsfrämjande skrifter #5*. Stockholm: Kulturrådet
- Svensson, C. (1989). *Barns och ungdomars läsning. Problemöversikt och förslag till forskning*. Linköping: Tema Kommunikation.
- Sveriges Kommuner och Regioner (2023). *Delaktighetstrappan och liknande modeller*. Stockholm.
- The Reading Agency, m.fl. (2016). *Reading outcomes framework toolkit: A toolkit to help you understand, demonstrate and improve the impact of your activities to encourage reading for pleasure and empowerment*. London: The Reading Agency.
- Wedin, Å. (2018). *Språkande i förskolan och grundskolans tidigare år. Andra upplagan*. Lund: Studentlitteratur.

Kulturrådet
Box 27215, 102 53 Stockholm
Besök: Borgvägen 1-5

Tel: 08 519 264 00
E-post: kulturradet@kulturradet.se

© Statens kulturråd 2024

kulturradet.se

KULTURRÅDET